

Зейтуллаєва Ельвіра Зевріївна

*аспірант Одеського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України*

ORCID: 0000-0001-8377-3030

e-mail: elviraz68@ukr.net

Попов Микола Петрович

*кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління
та регіоналістики, перший заступник директора
Одеського регіонального інституту державного управління*

Національної академії державного управління при Президентові України

ORCID: 0000-0003-0204-1810

e-mail: popovmikyola67@gmail.com

**ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ЧИННИК
БАГАТОРІВНЕВОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЮ АДАПТАЦІЄЮ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ**

Досліджено роль засобів масової інформації щодо соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Визначено сутнісні характеристики соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Встановлено тип інформаційних впливів на внутрішньо переміщених осіб. Проаналізовано характеристики негативного та позитивного впливу медіа на висвітлення проблем внутрішньо переміщених осіб. Розглянуто умови інформаційно-психологічної безпеки внутрішньо переміщених осіб. Зроблено висновок про необхідність непрямого регулювання висвітлення засобами масової інформації тематики внутрішньо переміщених осіб із боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та об'єднань журналістів.

Ключові слова: засоби масової інформації; внутрішньо переміщені особи; соціально-психологічна адаптація; “мова ворожнечі”; презирство; толерантність.

Постановка проблеми. Збройна агресія Російської Федерації, підкріплена сепаратистськими угрупованнями всередині України, призвела до виникнення відносно нового явища в соціальній структурі України – вимушеного переселення. За даними Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб і Міністерства соціальної політики України, станом на початок 2020 р. в Україні зареєстровано понад 1 млн 444 тис. внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). У різних регіонах України утворено 161 місце компактного проживання ВПО. Для оптимізації процесу адаптації членів цієї групи у нове соціальне середовище є нагальна потреба теоретичного та емпіричного вивчення цієї соціальної групи.

Практика свідчить, що соціально-психологічна адаптація (далі – СПА) ВПО відбувається досить складно. Існують об’єктивні перешкоди (нестача робочих місць, відсутність соціального, тимчасового житла тощо), які усуваються методами державно-правового регулювання. Суб’єктивні складнощі (тривожність, страх, агресія, конфлікти в сім’ях і контактних групах, психосоматичні захворювання, алкоголізація) вимагають проведення постійної індивідуальної й групової (враховуючи сімейну) психокорекції. ВПО входять у нове соціальне середовище, встановлюючи різноманітні, зокрема комунікативні, зв’язки із громадами, що їх приймають. Безпосередня міжособистісна комунікація має часто спрямування інтолерантності, а іноді й конфліктне спрямування, а суб’єктом комунікації та СПА стають засоби масової інформації (далі – ЗМІ).

ЗМІ формують образ реальності, який впроваджується у масову свідомість. Часто для підвищення рейтингу видання використовуються ефективні методи для залучення уваги, але психотравматичні для ВПО. Відображаючи реальні процеси соціально-психологічної адаптації, ЗМІ прямо або опосередковано підсилюють негативні наслідки вимушеної міграції, спотворюють соціальні установки ВПО, перешкоджають успішній СПА, що вимагає, з одного боку, вивчення механізмів і засобів впливу ЗМІ, а з іншого – регулювання інформаційних процесів із метою оптимізації адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світовій науці вже накопичений певний досвід вивчення проблеми адаптації в екстремальних (важких життєвих) ситуаціях. Зазначені екстремальні ситуації пов’язані з участю у військових діях, у ліквідації наслідків техногенних катастроф, із переживанням певних форм кримінального насильства. Зі зрозумілих причин відбувається вимушена міграція в Україні, що активно досліджується вітчизняними науковцями із 2014 р. Окрім загального правового статусу ВПО, досліджуються засади державної політики щодо адаптації та інтеграції ВПО (праці О. Балуєва [1], Л. Семіва [2], Е. Топалової [3]). Викликає занепокоєння у фахівців повільний перебіг процесів як особистісної, так і соціально-психологічної адаптації, що проявляється у високому рівні тривожності ВПО, частих соматичних і психосоматичних розладах, високій кількості розлучень, конфліктах із місцевим населенням, низькій соціальній пристосованості (праці О. Блинова [4], І. Жабченко [5], О. Зінченко [6], Г. Кожиної [7], О. Риндзак [8], О. Хаустової [9]). У наявних дослідженнях досить широко представлені психологічні і психопатологічні наслідки психотравми вимушеного переселення (праці О. Балуєвої [10], А. Дяченко [11], С. Задорожною [12], М. Марута [13], О. Солдатової [14], І. Спіріної [15]), але недостатньо вивченими залишаються психологічні ресурси адаптації особистості вимушених переселенців, динаміка зміни соціальних установок.

Виокремлення невіршених раніше частин загальної проблеми.

Аналіз свідчить, що психологічний вплив ЗМІ на процеси СПА вивчається недостатньо, незважаючи на спостереження щодо негативного впливу на самопочуття ВПО перегляду (прослуховування, прочитання) телебачення, радіопрограм, матеріалів преси. Незважаючи на те, що у вітчизняній науковій літературі досить широко представлений опис психологічних і психічних ефектів та механізмів медіавпливів (праці Л. Зайко [16], А. Зубарець [17], М. Кіневич [18], О. Петренко [19], Ю. Поліщук [20], І. Шевчук [21]), наукових досліджень, присвячених впливу ЗМІ на посткризову адаптацію ВПО, нам виявити не вдалося.

Метою статті є визначення можливостей інформаційно-психологічного впливу матеріалів ЗМІ на соціально-психологічну адаптацію ВПО.

Виклад основного матеріалу. Соціально-психологічна адаптація є досить багатограним явищем. А. Маслоу розглядає СПА як пристосування до соціального середовища шляхом сприйняття норм, традицій і співвіднесення їх із мотивами та потребами особистості. Він виокремлює два типи адаптації. Перший (дефіцитарний тип) полягає у прагненні задовольнити існуючий дефіцит (як правило, такий, що існує на рівні нижчих потреб) або вимоги соціального оточення щодо дотримання його соціальних і культурних норм. Другий тип (мета життя) характеризується також сприйняттям норм і цінностей соціального оточення, але припускає зусилля для зміни себе і світу шляхом саморозкриття. Вибір життєвої стратегії і поведінки залежить від можливості задовольнити кожен наступний рівень потреб (фізіологічні, потреби безпеки, приналежності, потреби до самоповаги і самоактуалізації) [22].

Узагальнюючи існуючі підходи, виділимо найістотніші характеристики СПА:

- СПА є процесом входження індивіда до соціального середовища;
- є двобічною взаємодією особистості і групи, внаслідок якої змінюється як особистість, так і група;
- потрапляючи у нову групу, особистість змінює свої статусні та рольові характеристики;
- у процесі СПА узгоджуються цілі, очікування, вимоги особистості і групи, компоненти ціннісно-мотиваційної сфери;
- для успішного проходження СПА необхідна наявність позитивних соціальних установок (“соціального інтересу”) особистості і групи, зацікавленість сторін в об’єднанні;
- для ефективної СПА необхідна активність особистості (“соціальна активність”), її особистісні якості (зрілість, самоактуалізація тощо), певний психологічний ресурс.

Соціально-психологічна адаптація ВПО може розглядатися як процес їх входження у стійкі психологічні зв’язки з новим соціальним середовищем, що

обумовлено переживанням психотравми вимушеного переселення й соціальними установками, які формуються на її основі, а також регульовано ціннісно-нормативними позиціями групи, що транслиуються міжособистісною і масовою комунікацією. У підсумку відбувається корекція соціальних уявлень, переживань і поведінки, що призводить до взаємних очікувань особистості та групи, ліквідує соціальну депривацію, дає змогу безконфліктно здійснювати провідну діяльність, зберігаючи інтегрованість особистості [23].

З огляду на це, окрім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, саме ЗМІ є регулятором адаптації ВПО. Зазначена функція ЗМІ сприяє залученню їх до системи багаторівневого управління адаптацією ВПО. Ознаками багаторівневого управління є наявність різних управлінських рівнів, компетенції яких взаємно перетинаються, і де головна увага приділяється взаємодії учасників на різних рівнях управління [24]. За таких умов виникає складна мережа взаємодій, яка охоплює всі рівні управління одночасно й у підсумку “багаторівневе врядування робить процес досягнення цільових рішень більш відкритим, товариським, скоординованим та сприяє спільній зацікавленості” [25].

Сутність будь-якого інформаційного впливу – підтвердження або зміна поглядів, переконань, відносин і поведінки людини щодо будь-якого соціального об’єкта чи явища. Формування громадської думки шляхом переконання та пропаганди – це приклади змін настанов, усунення забобонів, соціально-психологічної адаптації, внаслідок чого людина починає дотримуватися цінностей, які є характерні для її групи.

Оцінюючи вплив ЗМІ на висвітлення подій, пов’язаних із екстремальними ситуаціями, зокрема із ситуацією із ВПО, загалом можна визначити негативне спрямування такого впливу та виділити декілька моментів, які розглянемо нижче:

1. Контакти журналістів із ВПО. Часто при взятті інтерв’ю журналісти прагнуть домогтися опису “найжахливішого”, до чого призвело вимушене переселення. Це призводить до занурення людини у травматичні події та до так званої “вторинної травматизації”.

2. Інтерпретація подій. Часто акцент ставиться на невирішених проблемах, відсутності підтримки й тим самим посилюється відчуття безпорадності та безсилля. На практиці ЗМІ часто застосовують прийоми погіршення наслідків вимушеного переселення. Не так часто проявляється співпереживання, готовність допомогти, знайти варіант вирішення проблем.

3. Орієнтація на пошук причин і винуватців того, що сталося. У певному розумінні це ситуація “глухого кута”, адже орієнтує на минуле, яке неможливо змінити. Цей пошук лише підсилює відчуття безвиході, провини й ненависті. ЗМІ майже ніколи не роблять акцент на “як” зробити так, щоб цього не відбувалося у майбутньому.

Особливо “успішно” діє в нанесенні психологічної травми телебачення, тому що створює “ефект присутності”, який дає змогу глядачам стати не тільки

свідками, але й учасниками того, що відбувається. У дорослих, згідно з існуючими дослідженнями, після перегляду передач часто трапляється депресія, пригніченість, страхи, до того ж навіть від звичайних інформаційних передач. Досить часто журналісти в матеріалах прагнуть передати власні враження та переживання, не замислюючись про те, який саме вплив хотіли б здійснити на аудиторію і на своїх героїв. Не часто метою є допомога в подоланні проблем, частіше – бажання здивувати, вразити. Сцени насильства з'являються на телеекрані частіше, аніж у житті, що призводить до того, що всі інші прояви насильства починають виглядати і сприйматися як справедливі або, принаймні, як не такі вже погані справи. Захоплення сценами насильства й іншими фактами можуть спричинити прийняття установок на агресивність. Існуючі дослідження засвідчили, що, коли людина спостерігає насильницькі дії, які залишаються непокараними, можливість того, що вона буде триматися агресивно, зростає. Високий рівень фізіологічного збудження підвищує схильність людини до агресивної поведінки, а постійне спостереження сцен насильства підвищує і закріплює цей рівень.

В існуючих дослідженнях доведено, що людський “апарат віддзеркалення” – мозок, який є складною динамічною системою, володіє характеристиками електрохімічних процесів, що є основою його функціонування, і відповідає основним характеристикам синергетики: нестійкості, параметрам порядку і принципу підпорядкування. Керуючими параметрами можуть бути концентрації нейронних медіаторів, що продукуються в організмі індивіда або вводяться ззовні. Своєю чергою, процес продукування медіаторів багато в чому забезпечується інформацією, що надходить із зовнішнього середовища, насамперед через канали ЗМІ. Цим пояснюються висновки психологів про деструктивний вплив ЗМІ на психічне здоров'я населення і фіксування загрози інформаційно-психологічній безпеці на державному рівні.

Згідно з психологічними дослідженнями, інформаційний вплив набуває патогенного спрямування і може призвести до масової травматизації населення у випадках актуалізації страху смерті, безпорадності і почуття провини. З огляду на це, пропонується вважати неприйнятним:

– зйомку людини “зненацька” в момент великого горя чи розпачу (такі улюблені вітчизняними ЗМІ сцени показу ВПО: коли крізь ридання, вони розповідають про свої втрати);

– показ людини в ситуації приниження, що ображає її людську гідність (демонстрація жадливості місць розселення ВПО, приїзд “високих гостей” і “зустріч з народом” тощо);

– демонстрацію морального і фізичного знущання;

– пряме або непряме виправдання дій, які стали причиною страждання ВПО;

– прямий або непрямий осуд самих ВПО;

– заклик до колективного покаяння, вимога до ВПО визнати себе гостями і вести себе відповідно;

– сарказм або гумор щодо ВПО.

Аналізуючи інформаційне висвітлення проблем ВПО, можна спостерігати майже кожен із перерахованих пунктів на екранах телевізорів, в радіоефірі, на шпальтах газет та електронних ресурсах. Враховуючи це, нагальною стає проблема інформаційної безпеки, яка передбачає передусім психологічну безпеку індивіда, залученого у масові комунікації:

– свобода від спроб контролю за свідомістю, морального тиску, дискримінації;

– захист психічного здоров'я від некоректного впливу;

– контроль за якістю інформації, виключення можливостей явного спотворення реальності, фальсифікації фактів.

Порушення принципів безпеки інформаційного впливу, як підтвердили дослідження, завдає подвійної шкоди особистості: щодо психофізіологічних порушень і щодо психосоціальної дезадаптації, з одного боку, спричиняють психофізіологічні порушення, з іншого – формується психосоціальна дезадаптація (руйнування особистісної цілісності, системи цінностей, мортифікації особистості).

Проблема інформаційної безпеки має сенс лише у контексті визнання суверенності індивідуальної свідомості, самостійної цінності кожного індивіда в процесах масової комунікації. Звідси виникає право особи на охорону свого психічного здоров'я і захист від небажаного впливу з боку комунікатора.

Для забезпечення інформаційно-психологічної безпеки ВПО потенційно стресогенна інформація повинна відповідати низці умов:

– забезпечувати конструктивне висвітлення проблем (показ людей у стані активного долавання існуючих проблем);

– містити аналіз можливих засобів конструктивного подолання труднощів;

– забезпечувати інформування про хід вирішення проблем та їх вирішення;

– психологічно підтримувати ВПО через надання психологічної підтримки (демонстрація соціального схвалення і допомоги). Матеріали про ВПО не мають закінчуватися висловлюваннями типу “Хто їм допоможе?”, “Хто відгукнеться на чужу біду?”, “Де шукати справедливість?”, що створюють ефект незавершеної дії та можуть обернутися втратою надії й віри.

Таким чином, є очевидною необхідність непрямого регулювання висвітлення ЗМІ тематики внутрішньо переміщених осіб із боку органів державної влади (Міністерства інформаційної політики України, Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України), органів місцевого самоврядування, громадських організацій та об'єднань журналістів.

Досить часто подача матеріалу щодо ВПО з боку ЗМІ (передусім електронних) не просто невірно організована, а містить прямі або непрямі прояви дискримінації. Основними її ознаками є:

- формування і підкріплення негативного стереотипу, негативного образу ВПО;
- перенесення різних негативних характеристик та недоліків окремих представників ВПО на всю спільноту вимушених переселенців;
- твердження про перевагу (неповноцінність) мешканців різних регіонів країни;
- покладання провини та відповідальності за події на тимчасово окупованих територіях на всіх мешканців цих територій та ВПО;
- виправдання примусу щодо представників спільноти ВПО;
- вимоги обмеження прав, зокрема політичних, представників ВПО.

Пропаганда, а точніше інформаційний вплив, частіше здійснюється за допомогою засобів мовлення. Характеристика психолінгвістичного впливу, що зумовлює нетерпимість, отримала щодо певних груп громадян назву “мови ворожнечі”. Можна виокремити жорстку, середню й м’яку мову ворожнечі. До жорсткої належать прямі, безпосередні й завуальовані заклики до дискримінації; до середньої – твердження про кримінальність або негативний вплив певної соціальної групи; до м’якої – створення негативного образу соціальної групи, згадка про неї у зневажливому або образливому контексті, твердження про моральні недоліки або неповноцінність соціальної групи.

Результати проведеного нами моніторингу “мови ворожнечі” свідчать про переважання “м’якого” варіанту (аналізувалися електронні ЗМІ та популярні блоги у період 2015 – 2018 рр.). Однак, як засвідчують наші дослідження, чим ближче до зони тимчасово окупованих територій розташоване інформаційне видання, тим більше журналіст змушений добирати слова, щоб уникнути проявів негативного ставлення щодо ВПО.

При аналізі публікацій у ЗМІ в процесі вищезазначеного дослідження виявлено максимальну кількість “прийомів” мови ворожнечі: створення негативного образу групи (236); твердження про кримінальний тип групи (85); заклики не допустити закріплення в регіоні (74); твердження про моральні недоліки групи (62). До того ж, більшість (понад 50%) журналістів та блогерів висловлювали позитивне ставлення до мови ворожнечі, що ними використовувалася. Одночасно, на жаль, демонструвалося повне незнання соціальної психології та психологічних особливостей ВПО як осіб, які опинилися в екстремальній ситуації.

“Мова ворожнечі”, відповідно, призводить до ворожості і агресії, що тлумачиться, на думку дослідників, “тріадою ворожості”, яка визначається К. Ізардом трьома емоціями – гнівом, огидою і презирством [26]. Гнів спричиняє напругу, яка іноді здатна придушувати навіть страх. Із огляду на властивий гніву високий рівень впевненості в собі та низький показник самоконтролю, можна

значити про високу готовність людини до активного самозахисту. В ситуації огиди інтерес нижчий, а страждання сильніше, ніж в ситуації гніву. Людина готова усунути об'єкт або змінити його так, щоб він перестав бути огидним. Ситуації, що зумовлюють презирство, – це ті, в яких індивіду необхідно відчувати себе сильнішим, розумнішим, кращим у якомусь аспекті. Презирство – основна емоція в усіх видах забобонів, яка намагається деперсоналізувати окремого індивіда, змусити сприймати цю особу як таку, що не заслуговує бути людиною. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що почуття, яке негативно забарвлене, слабо контролюється й зумовлює виникнення бажання швидше позбутися, часто агресивними методами, об'єкту, який його спричиняє, зберігаючи при цьому усвідомлення власної правоти. Подібне ставлення досить часто спостерігається у місцевого населення до ВПО.

Як свідчать дослідники журналістики, більшість ЗМІ та активних блогерів, які позбавлені державного контролю і не відчувають над собою контролю суспільства, розуміють свободу слова вельми своєрідно і значною мірою відмовилися від колишніх моральних і етичних норм та зобов'язань. Психологи характеризують безвідповідальні дії журналістів як психофашизм, який, на відміну від звичайного фашизму, знищує, передусім, духовний світ людини, його моральний та інтелектуальний потенціал. Інші дослідники дають цьому явищу термін “інформаційний фашизм”, який у глибинному аспекті виходить із ідеї переваги інтересів, цілей, цінностей, норм окремої групи над інтересами інших суспільних груп.

З огляду на зазначене вище, актуально на сучасному етапі стверджувати про соціотерапевтичну функцію ЗМІ, яка має бути спрямована на лікування людей від фрустрації, формування терпимого, толерантного ставлення до людей, які “не є такими, як ми”. Як зазначається в літературі, толерантність – це: 1) терпимість, поблажливість до чужих недоліків; 2) здатність людини, суспільства, держави чути і поважати думки інших, невороже ставитися до думок, які є відмінними від своїх; 3) здатність зрозуміти іншу людину, перейматися і розуміти відчуття інших людей. Використовується як антипод агресивності, злостивості і дратівливості [27].

Толерантність – це не лише моральна характеристика окремої людини, а й специфічна технологія взаємодії людей, яка забезпечує досягнення цілей через урівноваження інтересів, спосіб життя, заснований на терпінні і взаємних вчинках. До чинників, які впливають на параметри толерантності, можна зарахувати такі:

- загальна соціальна ситуація у суспільстві;
- ситуація в конкретному співтоваристві, у якому мешкає людина;
- специфічний тип культури міжособистісних і соціальних відносин.

Мати толерантні ідеї і вести себе толерантно – іноді досить різні речі. Безглуздо вчити толерантній поведінці доти, поки навколо будуть зразки успішної інтолерантної поведінки. Витоки взаєморозуміння, вважають вчені, можна знайти, аналізуючи реальну культуру, яка “складається” із трьох різних культур:

– космоцентричної, яка проголошує основою ставлення людини до навколишнього світу принцип органічності, цілісності і взаємозв'язку всього суцього;

– соціоцентричної, яка враховує те, що центром Всесвіту є певна спільнота, до якої зараховує себе певний індивід. Фундаментальною особливістю є розчинення особистості в якомусь “Ми”, будь-якій спільноті, яка щодо індивіда є вищою владою і силою. “Ми” позбавляє відповідальності й прийняття рішень. “Ми” обов'язково протиставляються “Вони” – вороги;

– егоцентричної, яка характеризується прагненням до самоствердження особистості, до радості споживання і творення, до влади над іншими. У центрі світосприйняття – принцип володіння, а також ізоляція і втрата первинних зв'язків з “Ми”.

Сучасна українська політична культура формувалася в період тотального розкладання і витіснення космоцентричної культури, під могутнім впливом соціоцентричної культури та при різкому неприйнятті всього, що пов'язане з егоцентризмом. Накопичений сучасною публіцистикою матеріал дає змогу виділити загальні характеристики такого складного явища, як “сучасна побутова культура міжособистісних відносин”, а саме:

– відмова від особистості, індивідуальності, самостійності в сфері виробничої і суспільно значущої діяльності і свідоме “розчинення” себе в якомусь “Ми” – реальному чи вигаданому;

– підозра й агресія щодо тих, хто не “Ми”;

– недовіра до матеріального благополуччя, заздрість до багатих;

– неповага до права, правових інститутів суспільства;

– постійна невпевненість, розгубленість, фрустрованість;

– фаталізм, що переходить у нігілізм.

Описаний тип взаємин не може припускати культуру терпимості, оскільки в принципі відкидає моральність.

На зміну описаній вище культурі формується новий, духовний інструментарій, основою якого переважно є егоцентрична культура. Поки названі вище три складові культури перебувають у постійному конфлікті, що є основою інтолерантності більшості наших громадян. На основі описаних типів формується певна комунікативна культура. З огляду на зазначене, можна виділити три типи соціальних установок сучасних українських ЗМІ та Інтернет-культури:

1. Журналістика управління. Представники цього типу (таких майже 30%) вважають, що головне завдання ЗМІ – управляти свідомістю і поведінкою людей.

2. Журналістика успіху, інформації. Завдання – успішно продати інформацію. Чим більше купують моє видання, тим правильніше я поступаю (так вважають 50% журналістів).

3. Журналістика співучасті, співробітництва. Відповідно, головне у журналістиці – допомога і взаєморозуміння з аудиторією (приблизно 20%).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, ЗМІ впливають на соціальні установки своєї аудиторії, змінюючи думку, формуючи оцінку і стимулюючи поведінку. Образ соціальної реальності, який створюється ЗМІ, впливає на аудиторію, формуючи суб'єктивний образ. Залежно від типу образу, що створюється, змінюються уявлення про те, що відбувається, що може призвести або до засвоєння соціальних норм, цінностей, зразків прийнятної поведінки або до відторгнення соціальної реальності. У процесі СПА вимушені переселенці і представники групи, з якою вони контактують, формують соціальні установки між собою, які можуть або закріплюватися, або коригуватися за допомогою ЗМІ. На образ, що створюється, буде впливати не тільки об'єктивна соціальна ситуація, але і суб'єктивні соціальні установки журналістів, крізь призму яких створюється інформаційний матеріал. Часто подібні установки мають інтолерантне спрямування, що і позначається на типі матеріалів, як наслідок – на створюваному образі, змісті соціальних установок вимушених переселенців і представників контактної групи, а у підсумку – на процесі соціально-психологічної адаптації.

Список використаної літератури

1. Балуєва О. В., Никифорова Н. О. Можливості застосування соціологічних показників в оцінці ефективності державного регулювання процесів адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні // Менеджер. 2016. № 3. С. 5—15.
2. Семів Л. К. Проблеми інтеграції внутрішньо переміщених осіб у Україні в світлі наукових підходів до дослідження // Регіональна економіка. 2016. № 1. С. 59—69.
3. Топалова Е. Х. Організаційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2018. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_1_24 (дата звернення: 15.08.2020).
4. Блинова О. С. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 3(1). С. 111—117. (Серія : Психологічні науки).
5. Жабченко І. А. [та ін.]. Порушення психоемоційного стану у внутрішньо переміщених осіб: стан проблеми // Акушерство. Гінекологія. Генетика. 2018. Т. 4. № 2. С. 18—24.
6. Зінченко О. С. Теоретичні засади дослідження соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. № 4. С. 47—53.
7. Кожина Г. М. [та ін.]. Патогенетична обґрунтована система психопрофілактики суїцидальної поведінки при депресивних розладах у внутрішньо переміщених осіб // Медична психологія. 2017. Т. 12. № 2. С. 59—61.
8. Риндзак О. Т. Соціокультурні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному вимірі // Регіональна економіка. 2016. № 3. С. 120—127.
9. Хаустова О. О. Актуальні проблеми життя і порушення психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб // Архів психіатрії. 2015. Т. 21. № 2. С. 42—46.
10. Балуєва О. В. Дискримінація внутрішньо переміщених осіб в Україні: архетипна природа // Публічне урядування. 2016. № 2. С. 48—58.

11. Дяченко А. В. Напрями підвищення рівня інтеграційної спроможності внутрішньо переміщених осіб в Україні // Державне управління та місцеве самоврядування. 2018. Вип. 3. С. 62—68.
12. Задорожна С. М., Карпова І. Г. Відношення населення приймаючих громад до внутрішньо переміщених осіб // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. 2017. № 2. С. 43—55.
13. Марута Н. О. [та ін.]. Розлади психічного здоров'я у внутрішньо переміщених осіб // Український вісник психоневрології. 2018. Т. 26. Вип. 2. С. 68—71.
14. Солдатова О. С. Підходи до психосоціальної реабілітації внутрішньо переміщених осіб: український та зарубіжний досвід // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 5(1). С. 190—195. (Серія: Психологічні науки).
15. Спіріна І. Д. [та ін.]. Непсихотичні психічні розлади у внутрішньо переміщених осіб (огляд літератури) // Український вісник психоневрології. 2017. Т. 25. Вип. 3. С. 63—66.
16. Зайко Л. Я. Специфіка впливу новітніх мас-медіа на суспільну свідомість в умовах розвитку інформаційних технологій // Гілея: наук. вісн. 2016. Вип. 113. С. 255—259.
17. Зубарець А. В. Локальні медіа як засоби творення медіа реальності: особливості впливу на світогляд аудиторії // Держава та регіони. 2016. № 2. С. 44—48. (Серія: Соціальні комунікації).
18. Кіневич М. В. Медіа продукція, як різновид психологічного впливу на особистість // Проблеми екстремальної та кризової психології. 2015. Вип. 18. С. 82—88.
19. Петренко О. С. Специфіка технологій впливу на суспільну думку в електронних соціальних мережах та соціальних медіа // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління. 2014. Т. 15. Вип. 281. С. 241—249.
20. Поліщук Ю. [та ін.]. Мас-медіа як канал маніпулятивного впливу на суспільство. Безпека інформації. 2015. Т. 21. № 3. С. 301—308.
21. Шевчук І. П. Сучасний простір медіа-культури: традиційні та інноваційні засоби впливу // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2012. № 15. С. 67—72. (Серія: Філософські науки).
22. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург : Евразия, 1999. 478 с.
23. Коробка Л. М. Соціально-психологічна адаптація спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту: теоретичні засади дослідження // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. № 4. С. 76—82.
24. Charter for Multilevel Governance in Europe. (CoR 89/2009). URL : <https://cepli.eu/charter-for-multilevel-governance-in-europe-12026599> (date of using: 15.08.2020).
25. White Paper on Multilevel Governance (CoR 89/2009 fin) and CoR Opinion on Building a European Culture of Multilevel Governance (CdR 273/2011 fin). URL : <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ed2f312b-23cb-4650-ac97-9d3e9a03e7d2/language-en> (date of using: 15.08.2020).
26. Изард К. Л. Психология эмоций. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 460 с.
27. Пісоцький В. П., Горянська А. М. Толерантність як чинник соціально-психологічної адаптації // Теорія і практика сучасної психології. 2017. № 1. С. 64—68.

Статтю подано: 21.10.2020

Статтю схвалено: 07.12.2020

Zeytullaeva Elvira Zevriyivna

*PhD student, Public Administration and Regional Studies Department,
Odesa Regional Institute for Public Administration of the National Academy
for Public Administration under the President of Ukraine*

ORCID: 0000-0001-8377-3030

e-mail: elviraz68@ukr.net

Popov Mykola Petrovich

*PhD in Public Administration, Associate Professor of the Public Administration and
Regional Study Department, Odesa Regional Institute for Public Administration
of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine*

ORCID: 0000-0003-0204-1810

e-mail: popovmykola67@gmail.com

**MASS MEDIA AS A FACTOR OF MULTILEVEL MANAGEMENT
OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION INTERNALLY
DISPLACED PERSONS**

Problem setting. The article examines the role of the media in social and psychological adaptation of internally displaced persons. It is proved that social and psychological adaptation is a multi-faceted phenomenon, the most significant characteristics of which are the following ones: social and psychological adaptation is the process of “entering” of an individual into a social environment; is a two-way interaction between the individual and the group, the result of which is changes both in the personality and in the group; getting into a new group, the person changes his/her status and key characteristics; in the process of social and psychological adaptation the goals, expectations, requirements of the person and the group are agreed; the components of value-motivational sphere; the successful realization of social and psychological adaptation requires the presence of positive social settings (“social interest”) of the individual and group, the interest of the parties in the interaction; activity of the person is necessary for effective social and psychological adaptation (“social activity”), its personal qualities (maturity, self-actualization, etc.), relevant psychological resource.

It is revealed that in addition to public authorities, local governments, public organizations, the mass media is the regulator of adaptation of the internally displaced persons. The indicated media function allows them to be included into the system of multilevel IDP adaptation management.

Recent research and publications analysis. A conclusion is drawn regarding the negative impact of the media on the description of events related to the situation with IDPs. In connection with this the following outcomes are indicated:

1. Contacts of journalists with the internally displaced persons. Often, while interviewing, the journalists try to get a description of “the most terrible” facts that caused the forced relocation. This leads to the so-called “secondary traumatism”.

2. Interpretation of events. Often the emphasis is on unresolved issues, lack of support, and thus a feeling of helplessness and impotence appear. In practice, the media often use techniques to worsen the effects of forced relocation.

3. Focusing on finding the causes and perpetrators of what has happened. This is a dead end situation, because it focuses on the past, which can not be changed. This search

only reinforces the feeling of hopelessness, guilt and hatred. The media almost never emphasize “how” to make sure that this will not happen in the future.

It is noted that in this period of time to talk about the socio-therapeutic function of the media, which should be aimed at treating people from frustration, the formation of a tolerant, tolerant attitude towards people who “are not like us.” As noted in the literature, tolerance – is tolerance, indulgence in the shortcomings of others, the ability of man, society, state to hear and respect the opinions of others, to be hostile to opinions that are different from their own, the ability to understand another person, care and understand other people’s feelings. Used as an antipode to aggression, malice and irritability.

Highlighting previously unsettled parts of the general problem. In this regard, it is proposed to consider unacceptable: “shooting” a person “unexpectedly” at the time of acute grief or despair (such favorite video scene shows in Ukrainian media, when they talk about their losses through their tears); showing a person in a situation of humiliation that offends him/her human dignity (a demonstration of the terrible places of resettlement of the internally displaced persons, the arrival of “high guests” and “meeting with the people”, etc.); demonstration of moral and physical bullying; direct or indirect justification for actions that have caused the suffering of internally displaced persons; direct or indirect condemnation of the internally displaced persons; an appeal to collective repentance, a requirement for the internally displaced persons to recognize themselves as guests and behave accordingly; sarcasm or humor regarding internally displaced persons.

Paper main body. It is determined that in order to provide information-psychological safety of the IDPs, potentially stress-related information should correspond to a number of conditions: constructive description of problems (showing people in a state of active overcoming of existing problems); analysis of possible means of constructive overcoming of difficulties; informing on the progress of the solution of the problem and its solution; provision of psychological support to internally displaced persons (demonstration of social approval and assistance). Materials about internally displaced persons should not end with statements such as “Who will help?”, “Who responds to other humans?”, “Where to search for justice?”. That creates an effect of incomplete action and may turn into a loss of hope and faith.

Conclusions of the research and prospects for further studies. It is concluded that the media influence the social attitudes of its audience, changing opinions, shaping evaluation and stimulating behavior. The image of social reality created by the media influences the audience, forming a subjective image. Depending on the nature of the image created, perceptions of what is happening change, which can lead either to the assimilation of social norms, values, patterns of acceptable behavior, or to the rejection of social reality. In the process of social and psychological adaptation, forced internally displaced persons, representatives of the group with which they are in contact, form social attitudes towards each other, which can either be consolidated or adjusted through the media. The image created will be influenced not only by the objective social situation, but also by the subjective social attitudes of journalists, through the prism of which information material is created. representatives of the contact group and ultimately – in the process of socio-psychological adaptation. The conclusion is made on the necessity of indirect regulation of the description of internally displaced persons by the media from the state authorities (Ministry of Information Policy of Ukraine, Ministry of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine), local self-government bodies, NGOs and journalists’ associations.

Key words: mass media; internally displaced persons; social and psychological adaptation; “hate speech”; contempt; tolerance.

References

1. Baluieva, O. V., Nykyforenko, N. O. (2016). Mozhlyvosti zastosuvannia sotsiologichnykh pokaznykiv v otsyntsi efektyvnosti derzhavnoho rehuliuвання protsesiv adaptatsii ta intehtatsii vnutrishno peremischenykh osib v Ukraini. *Menedzher*, Issue 3, pp. 5-15 [in Ukrainian].
2. Semiv, L. K. (2016). Problemy intehtatsii vnutrishno peremischenykh osib u Ukraini v svitli naukovykh pidkhodiv do doslidzhennia. *Rehionalna ekonomika*, Issue 1, pp. 59-69 [in Ukrainian].
3. Topalova, E. Kh. (2018). Orhanizatsijno-pravovyy mekhanizm zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremischenykh osib v Ukraini. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia*, Issue 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_1_24 [in Ukrainian].
4. Blynova, O. Ye. (2016). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia vymushenykh mihrantiv: pidkhody i problemy vyvchennia fenomena akulturatsii. *Naukovyj visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Issue 3(1), pp. 111-117 [in Ukrainian].
5. Zhabchenko, I. A. et al. (2018). Porushennia psykhoemotsijnogo stanu u vnutrishno peremischenykh osib: stan problem. *Akusherstvo. Hinekolohiia. Henetyka*, Vol. 4, Issue 2, pp. 18-24 [in Ukrainian].
6. Zinchenko, O. S. (2015). Teoretychni zasady doslidzhennia sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii vnutrishno peremischenykh osib. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky*, Issue 4, pp. 47-53 [in Ukrainian].
7. Kozhyna, H. M. et al. (2017). Patohenetychno obruntovana systema psykhoprofilaktyky suitsydalnoi povedinky pry depresyvnykh rozladakh u vnutrishnioperemischenykh osib. *Medychna psykholohiia*, Vol. 12, Issue 2, pp. 59-61 [in Ukrainian].
8. Ryndzak, O. T. (2016). Sotsiokulturni aspekty intehtatsii vnutrishno peremischenykh osib u rehionalnomu vymiri. *Rehionalna ekonomika*, Issue 3, pp. 120-127 [in Ukrainian].
9. Khaustova, O. O. (2015). Aktualni problemy zhyttia i porushennia psykhichnoho zdorovia vnutrishno peremischenykh osib. *Arkhiv psykhiatrii*. Vol. 21, Issue 2, pp. 42-46 [in Ukrainian].
10. Baluieva, O. V. (2016). Dyskryminatsiia vnutrishno peremischenykh osib v Ukraini: arkhetypna pryroda. *Publichne uriaduvannia*, Issue 2, pp. 48-58 [in Ukrainian].
11. Diachenko, A. V. (2018). Napriamy pidvyschennia rivnia intehtatsijnoi spromozhnosti vnutrishno peremischenykh osib v Ukraini. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, Issue 3, pp. 52-68 [in Ukrainian].
12. Zadorozhna, S. M., Karpova, I. H. (2017). Vidnoshennia naseleння pryjmaiuchykh hromad do vnutrishno peremischenykh osib. *Problemy sotsialnoi roboty: filosofii, psykholohiia, sotsiologii*, Issue 2, pp. 43-45 [in Ukrainian].
13. Maruta, N. O. et al. (2018). Rozlady psykhichnoho zdorovia u vnutrishno peremischenykh osi. *Ukrainskyj visnyk psykhonevrolohii*, Vol 26, Issue 2, pp. 68-71 [in Ukrainian].
14. Soldatova, O. S. (2017). Pidkhody do psykhosotsialnoi rehabilitatsii vnutrishno peremischenykh osib: ukrainskyj ta zarubizhnyj dosvid. *Naukovyj visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, Issue 5(1), pp. 190-195 [in Ukrainian].

15. Spirina, I. D. et al. (2017). Nepsykhotychni psykhični rozlady u vnutrishno peremischenykh osib (ohliad literatury). *Ukrainskyj visnyk psykhonevrolohii*, Vol 25, Issue 3, pp. 63-66 [in Ukrainian].
16. Zajko, L. Ya. (2016). Spetsyfika vplyvu novitnikh mas-media na suspilnu svidomist v umovakh rozvytku informatsijnykh tekhnolohij. *Hileia: naukovyj visnyk*, Issue 113, pp. 255-259 [in Ukrainian].
17. Zubarets, A. V. (2016). Lokalni media iak zasoby tvorennia mediareal'nosti: osoblyvosti vplyvu na svitohliad audytorii. *Derzhava ta rehiony*, Issue 2, pp. 44-48 [in Ukrainian].
18. Kinevych, M. V. (2015). Mediaproduktsiia, iak riznovyd psykholohichnoho vplyvu na osobystist. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii*, Issue 18, pp. 82-88 [in Ukrainian].
19. Petrenko, O. S. (2014). Spetsyfika tekhnolohij vplyvu na suspilnu dumku v elektronnykh sotsialnykh merezhakh ta sotsialnykh media. *Suchasni suspilni problemy u vymiri sotsiologii upravlinnia*, Vol 15, Issue 281, pp. 241-249 [in Ukrainian].
20. Polischuk, Yu. et al. (2015). Mas-media iak kanal manipulyatyvnoho vplyvu na suspilstvo. *Bezpeka informatsii*, Vol. 21, Issue 3, pp. 301-308 [in Ukrainian].
21. Shevchuk, I. P. (2012). Suchasnyj prostir media-kultury: tradytsijni ta innovatsijni zasoby vplyvu. *Naukovyj visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. Filosofski nauky*, Issue 15, pp. 67-72 [in Ukrainian].
22. Maslou, A. (1999). Motyvatsiia y lychnost. Sankt-Peterburh : Evrazyia. 478 p. [in Russian].
23. Korobka, L. M. (2015). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia spilnoty do umov i naslidkiv voiennoho konfliktu: teoretychni zasady doslidzhennia. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky*, Issue 4, pp. 76-78 [in Ukrainian].
24. Charter for Multilevel Governance in Europeiu. (CoR 89/2009). URL : <https://cepli.eu/charter-for-multilevel-governance-in-europe-12026599>.
25. White Paper on Multilevel Governance (CoR 89/2009 fin) and CoR Opinion on Building a European Culture of Multilevel Governance (CdR 273/2011 fin). URL : <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ed2f312b-23cb-4650-ac97-9d3e9a03e7d2/language-en>.
26. Yzard, K. L. (2008). *Psykholohiia emotsyj*. Sankt-Peterburh: Pyter. 460 p. [in Russian].
27. Pisotskyj, V. P., Horianska, A. M. (2017). Tolerantnist iak chynnyk sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii*, Issue 1, pp. 64-68 [in Ukrainian].

Paper submitted: 21.10.2020

Paper accepted: 07.12.2020

Цитування: Зейтуллаєва Е. З., Попов М. П. Засоби масової інформації як чинник багаторівневої системи управління соціально-психологічною адаптацією внутрішньо переміщених осіб // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Вип. 4(65) : у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛПІДУ НАДУ, 2020. С. 113—127. (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.65.2020.226460>).

Citation: Zeitullaieva, E. Z., Popov, M. P. (2020). Zasoby masovoi informatsii yak chynnyk bahatorivnevoi systemy upravlinnia sotsialno-psykholohichnoiu adaptatsiiei vnutrishno peremishchenykh osib. *Efficiency of Public Administration*, Issue 4(65), pp. 113-127. (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.65.2020.226460>).